

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. Корецького**

РОМАНІВКА ЗЕНОВІЙ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.2 (477)

**ЗНАРЯДДЯ ТА ЗАСОБИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ
ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано у Львівському державному університеті внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник кандидат юридичних наук, доцент
Авраменко Олексій Володимирович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
декан факультету № 1 Інституту з підготовки
фахівців для підрозділів Національної поліції

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Загиней-Заболотенко Зоя Аполлінаріївна,
Верховний Суд, начальник відділу єдності правових
позицій правового управління (ІІІ) департаменту
аналітичної та правової роботи.

кандидат юридичних наук, доцент
Кікалішвілі Марія Вікторівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри кримінально-правової політики і
кримінального права Інституту права

Захист дисертації відбудеться 10 грудня 2020 року о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.02 в Інституті держави і права ім. В.М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України за адресою: 01001, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розіслано 9 листопада 2020 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук**

О. О. Кваша

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Важливою складовою вчення про склад кримінального правопорушення (злочину)¹ є дослідження факультативних ознак складу кримінального правопорушення, до яких належать знаряддя та засоби його вчинення. Попри те, що така ознака об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення традиційно виокремлюється науковцями, донедавна її вивчення залишалось *terra incognita*. Це, власне, обумовлено підходом учених, відповідно до якого вказана ознака має другорядне значення під час вирішення кримінально-правових питань (зокрема, під час кримінально-правової кваліфікації).

Стрімкий цифровий розвиток інформаційного суспільства, впровадження сучасних інформаційно-телекомунікаційних технологій, діджиталізація, яка охопила всі сфери суспільного життя, цифровізація, цифрові інновації, електронне урядування та електронна демократія сприяють виникненню й використанню злочинцями нових знарядь і засобів учинення протиправних діянь, які здатні спричинити істотну шкоду правам людини, інтересам суспільства та держави, що охороняються законодавством України. Викладене обумовлює актуальність доктринального дослідження проблеми такої факультативної ознаки складу злочину, як знаряддя та засоби його вчинення.

Нині, зауважимо, в Україні відсутні комплексні монографічні дослідження знарядь та засобів вчинення злочину. Єдиною цілісною працею у цьому напрямі є дисертація М. В. Тельпіса (м. Харків, 2019 рік). Зазвичай знаряддя та засоби вчинення злочину описуються у навчальних і наукових виданнях кількома словами в контексті загальної характеристики складу злочину або під час розмежування предмета злочину від знарядь та засобів.

Окрім цього, українські науковці розглядали проблематику кримінально-правового значення знарядь і засобів вчинення злочину лише дотично. Йдеться, зокрема, про праці таких вітчизняних учених, як Д. С. Азаров, П. П. Андрушко, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, В. М. Бурдін, В. К. Грищук, Т. В. Дубно, О. О. Дудоров, З. А. Загинеї, М. В. Карчевський, О. О. Кваша, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, І. В. Красницький, Є. В. Лашук, О. К. Марін, М. І. Мельник, А. А. Музика, В. О. Навроцький, М. І. Панов, В. В. Сташис, В. П. Тихий, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк.

¹ На момент завершення дисертації та її рекомендації до захисту Закон України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» не набрав чинності. Відтак у дисертації та авторефераті автор послуговується термінологією та законодавством України, що діяло на момент рекомендації дисертації до захисту.

Попри вагомість праць зазначених науковців, досі належно не розкрито питання про істотні ознаки знарядь та засобів учинення злочину; їхнє значення для кваліфікації незакінченого злочину та співучасті у злочині; спеціальну конфіскацію знарядь і засобів учинення злочину; їхнє значення під час призначення покарання; вплив знарядь і засобів на диференціацію кримінальної відповідальності; можливість віднесення до них окремих сучасних утворень: інформації, комп'ютерних та біологічних вірусів, енергії тощо.

Отож проблема розуміння сутності та кримінально-правового значення знарядь і засобів вчинення злочину є такою, що потребує сучасного наукового переосмислення та подальшого обґрунтованого розроблення.

Не можна оминати увагою і концептуальні зміни в українському законодавстві останніми роками, що мають істотний вплив на вирішення питання про кримінально-правове значення знарядь та засобів учинення злочину. Йдеться, зокрема, про внесення до чинного Кримінального кодексу України (*далі – КК України*) спеціальної конфіскації, а також змін до Кримінального процесуального кодексу України (*далі – КПК України*) нормативних положень про долю речових доказів. Вагомість цих змін для системного розуміння поняття та кримінально-правового значення знарядь і засобів вчинення злочину у науковій літературі наразі не відображено.

З огляду на викладене, можна констатувати актуальність та важливість комплексного дослідження проблем розуміння сутності та кримінально-правового значення знарядь і засобів вчинення злочину.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Роботу виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Львівського державного університету внутрішніх справ у межах теми «Протидія злочинам, підслідним Національній поліції: правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти» на 2018–2021 роки (номер державної реєстрації 0118U005374).

Мета і завдання дослідження. *Метою* роботи є науково-теоретичне розроблення кримінально-правового значення знарядь і засобів вчинення злочину в теорії та правозастосуванні.

Відповідно до наведеної мети, окреслено такі *завдання*:

- здійснити аналіз стану наукового розроблення питань про поняття і кримінально-правове значення знарядь та засобів учинення злочину в юридичній літературі;
- сформулювати науково обґрунтоване розуміння та визначення поняття знарядь та засобів учинення злочину;
- здійснити класифікацію знарядь та засобів учинення злочину;
- охарактеризувати місце та значення знарядь та засобів учинення злочину в структурі об'єктивної сторони складу злочину;
- здійснити відмежування знарядь та засобів учинення злочину від інших ознак складу злочину, запропонувати критерії такого відмежування;

- встановити особливості кваліфікації підшукування та пристосування знарядь та (чи) засобів учинення злочину як готування до злочину;
- з'ясувати кримінально-правове значення знарядь та засобів вчинення злочину при кваліфікації співучасті у злочині;
- охарактеризувати загальні підходи та особливості спеціальної конфіскації знарядь та засобів вчинення злочину;
- узагальнити підходи до врахування знарядь та засобів учинення злочину при призначенні покарання;
- запропонувати шляхи вдосконалення законодавства та правозастосовної практики в частині розуміння сутності, кримінально-правового значення та механізмів врахування знарядь і засобів вчинення злочину при вирішенні конкретних ситуацій.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають при вчиненні злочинів із використанням певних знарядь чи засобів.

Предметом дослідження є знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України.

Теоретичну основу дослідження становлять праці вітчизняних та зарубіжних учених, міжнародно-правові акти, сучасні кримінальні закони окремих зарубіжних держав, а також довідково-енциклопедична та інша наукова література.

Емпірична база дослідження представлена 172 вироками судів різних областей України за 2015–2019 роки у справах про злочини, вчинені з використанням певних знарядь чи засобів.

Методи дослідження. Методологічна основа дисертації охоплює такі загальнонаукові методи пізнання: *історико-правовий* – під час вивчення змін у підходах до нормативного регулювання знарядь та засобів вчинення злочинів за законодавством України (підрозділ 1.2); *діалектичний* – для встановлення змісту понять «знаряддя вчинення злочину» та «засоби вчинення злочину» (підрозділ 1.2); *аналізу та синтезу* – з метою відмежування знарядь та засобів вчинення злочину від інших ознак складу злочину, а також дослідження особливостей врахування знарядь та засобів при кваліфікації готування до злочину та співучасті у злочині тощо (підрозділи 2.1–2.3); *абстрагування* – задля з'ясування ознак знарядь та засобів учинення злочину та їх класифікації (підрозділи 1.2–1.3); *системно-структурний* – під час визначення місця знарядь та засобів вчинення злочину у структурі об'єктивної сторони складу злочину, класифікації знарядь та засобів (підрозділи 1.3, 2.1); *порівняння* – у процесі зіставлення позицій щодо розуміння поняття та кримінально-правового значення знарядь та засобів вчинення злочину, аналізу санкцій відповідних статей (підрозділи 1.2, 3.2).

У роботі використано також спеціально-наукові методи: *догматичний* – при формулюванні авторських визначень понять та уніфікації тотожних термінів, передбачених КК України (підрозділи 1.2, 2.1–2.3); *юридичної*

герменевтики – під час тлумачення окремих положень КК України та понять теорії кримінального права (підрозділи 1.2, 2.1–2.3); *конкретно-соціологічний* – у межах вивчення судової практики у справах про злочини, де знаряддя чи засоби є конститутивною ознакою складу (розділ 3).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній кримінально-правовій науці комплексних досліджень кримінально-правового значення та механізмів урахування знарядь і засобів вчинення злочину під час кримінально-правової кваліфікації. Найбільш важливі положення, висновки та пропозиції, що сформульовані в дисертації та містять ознаки новизни, такі:

уперше:

1) встановлено відсутність практичної потреби розмежування знарядь і засобів вчинення злочину як самостійних ознак складу злочину, оскільки вони мають однакове кримінально-правове значення, зокрема, спеціальна конфіскація застосовується незалежно від того, знаряддям чи засобом виступали підшукані, виготовлені, пристосовані або використані винуватим гроші, цінності чи інше майно;

2) констатовано, що, попри наявність у КК України близько 30 статей, у яких знаряддя або засоби є конститутивними ознаками складів відповідних злочинів, у кримінальному законодавстві України відсутня системність у їхньому використанні. Хаотичним є підхід законодавця і до текстуального закріплення одних і тих самих ознак, і до вибору складів злочинів, у яких вони закріплюються, і до їхнього впливу на караність окремих злочинів тощо;

3) обґрунтовано, що під час вироблення типових кваліфікуючих ознак складів злочинів та формування їх переліку у Загальній частині КК України, що є одним із постулатів Концепції реформування кримінального законодавства України, доцільно доповнити цей перелік двома кваліфікуючими ознаками, що стосуються знарядь та засобів: вчинення злочину з використанням засобів масової інформації та вчинення злочину з використанням знаряддя чи засобу, небезпечного для життя чи здоров'я багатьох осіб;

4) доведено, що знаряддями та засобами вчинення злочину належить визнавати не лише матеріальні й інші утворення, які безпосередньо використовувалися під час вчинення злочину (закінченого злочину чи замаху на злочин), а й відповідні утворення, які були підшукані, виготовлені чи пристосовані для використання під час вчинення злочину у майбутньому (готування до злочину);

5) встановлено, що використання обвинуваченим у процесі вчинення злочину певних знарядь чи засобів може враховуватися судом під час призначення покарання у межах оцінки ступеня тяжкості вчинення злочину як загальної засади призначення покарання (п. 3 ч. 1 ст. 65 КК України), якщо відповідна ознака складу злочину не передбачена як конститутивна

або кваліфікуюча (особливо кваліфікуюча) у статті Особливої частини КК України;

удосконалено:

б) визначення понять «знаряддя вчинення злочину» та «засоби вчинення злочину», під якими запропоновано розуміти підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане суб'єктом злочину матеріальне чи інше утворення, яким безпосередньо заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (*знаряддя вчинення злочину*), яке створило чи могло створити відповідні умови для вчинення злочину (*засоби вчинення злочину*);

7) розуміння такої форми готування до злочину, як підшукування знарядь та засобів його вчинення як діяння, спрямованого на набуття будь-яким способом у користування певних матеріальних чи інших утворень, які особа має намір у майбутньому використати для безпосереднього вчинення злочину чи створення умов для його вчинення;

8) тлумачення поняття «пристосування» засобів чи знарядь як діянь, спрямованих на виготовлення чи переробку відповідних утворень, унаслідок яких: а) ті, які не могли бути використані для вчинення злочину, стають такими, що можуть використовуватися для цього; б) ті, які могли бути використані для вчинення злочину, стають більш зручними, придатними чи ефективними для його вчинення;

9) наукове поняття «надання засобів чи знарядь» як форми пособництва у злочині, під яким пропонується розуміти передачу у власність, тимчасове володіння та (чи) користування або надання права на користування певними матеріальними чи іншими утвореннями (без фактичної їх передачі), котрі будь-який співучасник використав чи мав намір використати як знаряддя чи засіб учинення злочину;

отримали подальший розвиток:

10) критика наукової позиції про визнання засобів вчинення злочину родовим поняттям, а знарядь злочину – підпорядкованим. Такий підхід є неприйнятним, позаяк порушує закони логіки, зокрема про підпорядкування понять та правила поділу понять;

11) положення щодо самостійності знарядь і засобів учинення злочину як окремих ознак у структурі складу злочину та про виконання ними тих самих функцій, що й склад злочину загалом;

12) підходи щодо відмежування знарядь і засобів учинення злочину від предмета злочину, суспільно небезпечного діяння та способу вчинення злочину;

13) положення про особливості застосування спеціальної конфіскації знарядь та засобів учинення злочину. Вказано на відмінність спеціальної конфіскації знарядь та засобів учинення злочину від вирішення їхньої подальшої долі в порядку, визначеному КПК України (як речових доказів).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що: розробки та рекомендації, отримані у процесі дослідження, можуть бути використані у законотворчості для подальшого вдосконалення кримінального законодавства України; положення та висновки дисертаційної роботи можуть також застосовуватися у практичній діяльності слідчих та судових органів під час кримінально-правової кваліфікації злочинів, що вчиняються з використанням певного знаряддя чи засобу та призначенні покарання за їх учинення; теоретичні розробки дослідження можуть бути використані (та вже використовуються) в освітньому процесі (акт про впровадження наукових розробок дисертації у навчальний процес Львівського державного університету внутрішніх справ від 16.06. 2020 № 21).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації оприлюднено на таких науково-практичних заходах: двох звітних наукових конференціях ад'юнктів, аспірантів та здобувачів «Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні (м. Львів, 27 вересня 2013 р.; м. Львів, 17 жовтня 2014 р.), круглому столі «Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір» (м. Львів, 12 травня 2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах» (м. Львів, 10 листопада 2017 р.).

Публікації. Основні результати дисертації висвітлено у дев'яти наукових працях, із яких чотири статті – у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в іноземному науковому фаховому виданні, чотири – тези доповідей на науково-практичних заходах.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 231 сторінку, список використаних джерел (233 найменування) розміщено на 22 сторінках, додатки – на 15 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, розкрито стан її наукового розроблення, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, сформульовано положення і висновки, які становлять наукову новизну дисертації, наведено теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зв'язок роботи із науковими планами та програмами, подано відомості про апробацію результатів роботи і публікації, структуру дисертації.

Розділ 1 «Загальні засади дослідження поняття та кримінально-правового значення знарядь та засобів вчинення злочину» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Стан дослідження поняття і кримінально-правового значення знарядь та засобів вчинення злочину в юридичній літературі»* встановлено, що, попри певну наукову увагу, ця проблема потребує сучасного комплексного ґрунтовного переосмислення та дослідження. З'ясовано, що аналізовані поняття традиційно розглядаються насамперед у межах вчення про об'єктивну сторону складу злочину та її факультативні ознаки. Таке їх розуміння проєктується на дослідження інших кримінально-правових питань (готування до злочину, пособництво у злочині, спеціальну конфіскацію тощо) без критичного переосмислення. Натомість питання зміни соціальних умов та значення цих змін в українському законодавстві для регулювання відповідних аспектів (запровадження спеціальної конфіскації, зміни до КПК України) з усіма ймовірними наслідками, не отримали належної наукової уваги.

У підрозділі 1.2 *«Поняття знарядь та засобів вчинення злочину у чинному законодавстві України та сучасній правовій науці»* встановлено, що вказані поняття не мають нормативних визначень, а в рамках наукового тлумачення виокремлюють такі їхні ознаки: це лише речі (предмети) матеріального світу (матеріальні цінності); різниця між ними – у їхньому призначенні: знаряддя – для безпосереднього вчинення злочину, а засоби – для його полегшення, прискорення, створення сприятливих умов. Обґрунтовано застарілість такого підходу. Визнання знарядь та засобів лише «речами матеріального світу» безпідставно звужує обсяг цих понять. Досліджено можливість визнання знаряддями (засобами) вчинення злочину тварин, вірусів (біологічних та комп'ютерних), інформації, енергії тощо, питання про віднесення яких до об'єктів матеріального світу є дискусійним. Доведено, що істотною ознакою знарядь і засобів доцільно визнавати лише їхнє призначення: для безпосереднього вчинення чи полегшення вчинення злочину. Відтак для позначення всього, що може бути використано для вчинення (полегшення вчинення) злочину запропоновано об'єднуючий термін «утворення», який тлумачиться як «те, що виникло внаслідок певних природних процесів; те, що з'явилося як наслідок творчої діяльності, творчого процесу тощо». Водночас, з огляду на використання в законодавстві поняття «матеріальні об'єкти», у понятті знарядь та засобів учинення злочину варто деталізувати, що ними можуть бути і матеріальні, і інші утворення.

Акцентовано на неточності традиційного підходу, що знаряддя і засоби – це утворення, які «використані» винним. Правильніше такими вважати також утворення, які підшукані, виготовлені, пристосовані для вчинення злочину, навіть якщо вони ще фактично не використовувались.

З урахуванням наведеного запропоновано наукові дефініції знарядь і засобів учинення злочину.

У підрозділі 1.3 *«Класифікація знарядь та засобів вчинення злочину»* обґрунтовано, що найбільш детально класифікації знарядь та засобів

учинення злочинів розроблені у криміналістичній науці, які, однак, не мають істотного значення для вирішення кримінально-правових питань.

За результатами аналізу, в КК України виявлено 18 статей, конститутивною ознакою складу злочину в яких є зброя, та 12 – у яких такою ознакою є засіб учинення злочину. За видами зброї та засобів КК України законодавчо надає кримінально-правового значення (в окремих випадках) лише 3-м видам зброї (зброї; інформації; вибуховим, отруйним речовинам чи електроструму) та 8 видам засобів (засоби масової інформації; геніталії або будь-які інші предмети; спеціальні засоби, призначені для негласного зняття інформації; електронно-обчислювальна техніка; підроблені документи, печатки, штампи; інформація; транспортні засоби; інформаційні системи, зокрема Інтернет; формений одяг чи службове посвідчення працівника правоохоронного органу). Очевидно, що при вчиненні злочину особа може використовувати й інші види зброї чи засобів, проте вони будуть факультативними ознаками.

У роботі також констатовано відсутність системності стосовно нормативного закріплення зброї і засобів учинення злочину (і щодо їх формулювання, і стосовно переліку статей, у яких вони передбачені).

Розділ 2 «Значення зброї та засобів вчинення злочину для кримінально-правової кваліфікації» складається із трьох підрозділів.

Підрозділ 2.1 «Місце та значення зброї і засобів вчинення злочину в структурі складу злочину» складається із двох пунктів. У пункті 2.1.1 «Зброя та засоби вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину» обґрунтовано, що їхнє місце у структурі складу злочину характеризується такими ознаками: а) вони є ознаками об'єктивної сторони складу злочину; б) належать до факультативних ознак: у випадку нормативного включення в об'єктивну сторону складу конкретного основного або кваліфікованого злочину – мають статус обов'язкових; за відсутності нормативного включення – на кваліфікацію не впливають, але можуть мати значення для вирішення інших кримінально-правових питань; в) є подібними (суміжними), однак самостійними ознаками та поняттями, які, своєю чергою, підпорядковані поняттю «факультативні ознаки об'єктивної сторони складу злочину».

Також обґрунтовується помилковість позиції, що поняття «засоби» охоплює зброя вчинення злочину та інші засоби вчинення злочину. Це суперечить основам родового й видового співвідношення між засобами та зброєю вчинення злочину і логічним правилам поділу понять.

У пункті 2.1.2 «Відмежування зброї та засобів вчинення злочину від інших ознак складу злочину» наголошено, що при розмежуванні ознак складу злочину потрібно виходити з єдності та взаємозв'язку всіх елементів складу злочину та їхніх ознак, що водночас не допускає їх взаємної

підміни. Ознаки складу злочину є самостійними і відмінними між собою, кожна з них має своє смислове та юридичне навантаження. З огляду на це, виписано підходи до розмежування знарядь і засобів учинення злочину від предмета злочину (яким є утворення, яке: а) зазнає певного злочинного впливу; б) щодо якого має місце незаконне поводження з ним); суспільно небезпечного діяння (у всіх випадках використання в процесі вчинення злочину віддільних від тіла суб'єкта злочину утворень, вони повинні мати самостійне кримінально-правове значення як відповідна самостійна ознака складу злочину – його знаряддя чи засіб), способу вчинення злочину (який демонструє те, як вчинено злочин, є завжди явищем нематеріальним; припиняє своє існування в усіх випадках після закінчення злочинного посягання).

У підрозділі 2.2 *«Кваліфікація підшукування та пристосування знарядь та (чи) засобів вчинення злочину як готування до злочину»* обґрунтовано, що готування як кримінально-протиправне діяння зі знаряддями та (чи) засобами має місце у випадку їх підшукування чи пристосування. Доводиться, що підшукування знарядь і засобів – це діяння, спрямовані на набуття будь-яким способом у користування певних матеріальних чи інших утворень, які особа має намір у майбутньому використати для безпосереднього вчинення злочину чи створення умов для його скоєння. Пристосування – це дії, спрямовані на виготовлення чи переробку предметів, унаслідок яких: а) утворення, які не могли бути використані для вчинення злочину, стають такими, що можуть використовуватися для цього; б) утворення, які могли бути використані для вчинення злочину, стають зручнішими, придатнішими чи ефективнішими для його скоєння.

У підрозділі 2.3 *«Кримінально-правове значення знарядь та засобів при кваліфікації співучасті у злочині»* розглянуто два основні питання. Доводиться неприйнятність підходу до визнання людей, які використані для вчинення злочину, але, відповідно до закону, не підлягають кримінальній відповідальності, знаряддям вчинення злочину (при опосередкованому виконавстві).

Обґрунтовано авторське розуміння пособництва у злочині в формі надання засобів чи знарядь (як передачі у власність, тимчасове володіння та (чи) користування або надання права на користування певними матеріальними чи іншими утвореннями (без фактичної їх передачі), які будь-який співучасник використав чи мав намір використати як знаряддя чи засіб вчинення злочину) та обіцянки переховати знаряддя та (чи) засоби вчинення злочину (даного до моменту закінчення злочину в будь-якій формі зобов'язання вжити заходів для забезпечення таємниці для сторонніх осіб про використання певних утворень як знарядь чи засобів учинення злочину або місця їх перебування).

Розділ 3 «Врахування знарядь та засобів вчинення злочину в процесі застосування кримінальної відповідальності» складається із двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Спеціальна конфіскація знарядь та засобів вчинення злочину» наголошено на необхідності розмежовувати поняття спеціальної конфіскації, передбаченої ст. 96-1 КК України, як заходу кримінально-правового характеру та застосування конфіскації знарядь і засобів учинення злочину в порядку положень ст. 100 КПК України (як речових доказів). Спеціальній конфіскації підлягають засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення лише у формі грошей, цінностей та іншого майна. Спеціальній конфіскації підлягають не лише знаряддя та засоби, які фактично використані під час учинення злочину (закінченого чи замаху на злочин), а також ті, які були підшукані, виготовлені чи пристосовані для майбутнього використання. Наголошено, що знаряддя та засоби, які були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані при вчиненні злочину, не завжди конфіскуються, а і підлягають поверненню його власнику за умови, що власник не знав і не міг знати про їх незаконне використання.

У підрозділі 3.2 «Врахування знарядь та засобів вчинення злочину при призначенні покарання» досліджено межі покарання за злочини, ознакою яких є відповідне знаряддя чи засіб. У тих випадках, де він закріпив знаряддя або засіб як конститутивну ознаку складу основного чи кваліфікованого злочину, законодавець врахував їхній вплив на тяжкість злочину, відтак покарання має призначатись у межах санкції відповідного злочину, а відповідне знаряддя чи засіб повторно враховуватися не можуть. У кваліфікованих складах злочинів знаряддя та засоби вчинення злочину впливають на можливе покарання так: а) знаряддя як ознака кваліфікованого злочину у випадку їх застосування збільшує верхню межу санкції такого злочину, порівняно з санкцією основного складу, мінімум у 1,5 раза, максимум у 2,8 раза; б) засоби як ознака кваліфікованого злочину у випадку їх використання збільшують верхню межу санкції такого злочину, порівняно з санкцією основного складу, мінімум у 1,25 раза, максимум у 5,3 рази.

Установлено, що використання особою певного знаряддя та (чи) засобу, які не становлять небезпеки чи фактично не могли призвести до вчинення злочину (досягнення злочинної мети), судами визнається обставиною, що пом'якшує покарання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що виявилось у розробленні комплексного науково обґрунтованого підходу до розуміння сутності, кримінально-

правового значення та механізмів урахування знарядь і засобів учинення злочину в законодавстві України та правозастосовній практиці. В процесі дослідження теоретичних і практичних аспектів проблеми одержано такі основні висновки:

1. За результатами аналізу наукових джерел констатовано, що питання про поняття та кримінально-правове значення знарядь і засобів учинення злочину у кримінальному праві України можна віднести до таких, що не отримали належного рівня розроблення. Стосовно більшості питань є або різні (іноді протилежні) підходи, або ж певні питання навіть не порушувалися.

2. У процесі розроблення поняття знарядь і засобів учинення злочину доведено, що їхніми істотними ознаками є: належність до матеріальних чи інших утворень (а не лише до «речей матеріального світу»); такі утворення набувають відповідного статусу внаслідок їх підшукування, виготовлення, пристосування чи використання під час учинення злочину (а не лише внаслідок використання); такі діяння мають бути вчинені лише суб'єктом злочину. Розмежувальною ознакою знарядь і засобів учинення злочину нині є їхнє призначення: знаряддя – для заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони; засоби – створення відповідних умов для вчинення злочину. З огляду на це, запропоновано такі дефініції відповідних понять: знаряддя злочину – це підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані суб'єктом злочину матеріальні чи інші утворення, якими безпосередньо заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони; засоби вчинення злочину – це підшукані, виготовлені, пристосовані чи використані суб'єктом злочину матеріальні чи інші утворення, які створили чи могли створити відповідні умови для вчинення злочину.

3. За результатами проведених класифікацій встановлено, що статус знарядь, за КК України, мають: зброя (вогнепальна) (у 12 статтях); предмети, пристосовані як зброя (у 2 статтях); інформація (у 5 статтях); вибухові, отруйні речовини, електрострум (у 1 статті). Статус засобів, за КК України, мають: засоби масової інформації (у 3 статтях); геніталії або будь-які інші предмети (у 1 статті); спеціальні засоби, призначені для негласного зняття інформації (у 1 статті); електронно-обчислювальна техніка (у 1 статті); підроблені документи, печатки, штампи (у 1 статті); інформація (у 1 статті); транспортні засоби (у 1 статті); інформаційні системи, у тому числі Інтернет (у 1 статті); формений одяг чи службове посвідчення працівника правоохоронного органу (у 1 статті). Водночас встановлено відсутність системності у використанні такої ознаки законодавцем.

4. Досліджуючи питання про місце та значення знарядь і засобів учинення злочину в структурі складу злочину, доведено, що вони є

подібними (суміжними), однак самостійними факультативними ознаками об'єктивної сторони складу злочину, які не перебувають у відносинах підпорядкування.

5. Відмежування знарядь і засобів учинення злочину від інших ознак складу злочину залежить від:

– предмета злочину: предметом злочину є утворення, яке зазнає певного злочинного впливу, або щодо якого має місце незаконне поводження; натомість знаряддя і засоби вчинення злочину – це матеріальні чи інші утворення, якими безпосередньо заподіюється чи створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони, або які створили чи могли створити відповідні умови для вчинення злочину;

– суспільно небезпечного діяння: у всіх випадках використання в процесі вчинення злочину віддільних від тіла суб'єкта злочину утворень вони не можуть охоплюватися поняттям суспільно небезпечного діяння, а повинні мати самостійне кримінально-правове значення як відповідна самостійна ознака складу злочину – його знаряддя чи засіб;

– способу вчинення злочину: спосіб учинення злочину демонструє те, як вчинено злочин, а засоби та знаряддя – чим вчинено злочин; засоби та знаряддя – це матеріальні й інші утворення, а спосіб – явище нематеріальне; засоби та знаряддя існують навіть після вчинення злочину, а спосіб припиняє своє існування у всіх випадках після закінчення злочинного посягання.

6. При кваліфікації підшукування та пристосування знарядь та (чи) засобів учинення злочину як готування до злочину потрібно керуватися такими основними правилами:

– знаряддям та (чи) засобом учинення злочину потрібно визнавати ті утворення, які особа планує (має намір) використати в процесі вчинення безпосереднього посягання для досягнення своєї мети;

– знаряддями та засобами мають визнаватися навіть ті утворення, які не могли призвести до очікуваного результату (досягнення мети) (за винятком випадків «крайнього невігластва» винного), якщо, на думку винного, могли призвести до досягнення очікуваного результату (досягнення мети);

– злочинним має визнаватися не лише результативне підшукування знарядь і засобів злочину, а й процес, коли знаряддя та засоби ще не є у фактичному володінні (користуванні, праві користування) винного;

– відповідне утворення набуває статусу знаряддя або засобу вчинення злочину з моменту його підшукування чи пристосування для вчинення злочину, незалежно від тяжкості злочину, до якого готується винний. Підшукування чи пристосування знаряддя для вчинення злочину невеликої тяжкості є законодавчим виключенням.

7. Особливостями визнання певних утворень знаряддями та (чи) засобами при пособництві у злочині є те, що:

– такими визнаються і утворення, які винний (не обов'язково виконавець, а будь-який співучасник) використав, і утворення, які лише підшукав, виготовив чи пристосував, маючи намір їх використати в майбутньому для досягнення своєї мети;

– під наданням засобів чи знарядь як формою пособництва потрібно розуміти передачу у власність, тимчасове володіння та (чи) користування або надання права на користування певними матеріальними чи іншими утвореннями (без фактичної їхньої передачі), які будь-який співучасник використав чи мав намір використати як знаряддя чи засіб учинення злочину;

– обіцянка переховати знаряддя та (чи) засоби вчинення злочину – це дане до моменту закінчення злочину в будь-якій формі зобов'язання вжити заходів задля забезпечення таємниці для сторонніх осіб про використання певних утворень як знарядь чи засобів учинення злочину або місця їх перебування.

Недопустимим є визнання людей, які використані для вчинення злочину, але відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності, знаряддям учинення злочину. Правильнішим є підхід: «використана людина» знаряддям чи засобом не є, але її значення у злочині прирівнюється до значення знаряддя чи засобу.

8. Найбільш типовою помилкою при застосуванні спеціальної конфіскації знарядь і засобів учинення злочину як заходу кримінально-правового характеру є її змішування із застосуванням конфіскації в порядку положень ст. 100 КПК України (як речових доказів). Проведений аналіз засвідчив, що, попри доволі детальну нормативну регламентацію, спеціальна конфіскація знарядь і засобів учинення злочину нині майже не виконує своєї функції.

9. Значення знарядь і засобів учинення злочину в процесі призначення покарання зводиться до такого: а) якщо вони є конститутивною ознакою – це враховано в санкції; б) якщо за факт використання певного знаряддя передбачена окрема відповідальність – є сукупністю злочинів; в) у інших випадках – на призначення покарання фактично не впливають (формально можуть враховуватися при визначенні «ступеня тяжкості злочину», в поодиноких випадках враховуються як обставина, що пом'якшує покарання).

10. Із метою подальшого вдосконалення законодавства і правозастосовної практики в частині розуміння сутності, кримінально-правового значення та механізмів урахування знарядь і засобів учинення злочину при вирішенні конкретних ситуацій, доцільно було б:

– розглянути питання про відмову від використання в праві та законодавстві обидвох термінів (знаряддя та засоби), оскільки сьогодні їх розмежування не має жодного практичного значення;

– у випадку використання у новому кримінальному законодавстві підходу, що кваліфікуючі ознаки мають бути закріплені у Загальній частині і визначено впливати на міру покарання всіх злочинів, до кваліфікуючих ознак слід віднести: вчинення злочину з використанням засобів масової інформації; вчинення злочинів з використанням знаряддя чи засобу, небезпечного для життя чи здоров'я багатьох осіб.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Романівка З. Є. Поняття та кримінально-правове значення знарядь та засобів вчинення злочину. *Митна справа*. 2014. № 1 (91). Ч. 2. Кн. 1. С. 99–105.
2. Романівка З. Є. Значення знарядь та засобів вчинення злочину для диференціації кримінальної відповідальності. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (1). С. 295–300.
3. Романівка З. Є. Становление и историческая обусловленность учета орудий и средств совершения преступления в украинском уголовном праве. *Legea Si Viata*. 2015. Iulie. С. 70–74.
4. Романівка З. Є. Теоретичні основи класифікації знарядь та засобів вчинення злочину. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 470–473.
5. Романівка З. Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 414–416. URL: http://www.pap.in.ua/6_2019/106.pdf
6. Романівка З. Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 27 вересня 2013 р.)*. Львів : ЛьвДУВС, 2013. С. 220–223.
7. Романівка З. Є. Поняття та кримінально-правове значення знарядь і засобів учинення злочину. *Проблеми правової реформи та розбудови громадянського суспільства в Україні: тези доповідей та повідомлень учасників звітної наукової конференції ад'юнктів, аспірантів та здобувачів (м. Львів, 17 жовтня 2014 р.)*. Львів : ЛьвДУВС, 2014. С. 299–304.
8. Романівка З. Є. Кримінальна відповідальність за екологічні злочини. Знаряддя та засоби, які використовуються при вчиненні екологічних злочинів. *Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір* : зб. матеріалів круглого столу (м. Львів, 12 травня 2016 р.). Львів : Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2016. С. 175–178.

9. Романівка З. Є. Теоретичні основи класифікації знарядь та засобів вчинення злочину. *Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах* : зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 10 листопада 2017 р.). Львів : ЛьвДУВС. С.197–199.

АНОТАЦІЯ

Романівка З. Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького Національної академії наук України, Київ, 2020.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової проблеми сучасного науково обґрунтованого розуміння кримінально-правового значення знарядь і засобів учинення злочину за кримінальним правом України. Доведено, що істотними ознаками знарядь та засобів є: їх належність до матеріальних чи інших утворень (а не лише до «речей матеріального світу»); такі утворення набувають відповідного статусу внаслідок їх підшукування, виготовлення, пристосування чи використання під час вчинення злочину (а не лише у результаті використання); такі діяння мають бути вчинені лише суб'єктом злочину. Розглянуто значення знарядь та засобів учинення злочину для кримінально-правової кваліфікації, особливості кваліфікації підшукування та пристосування знарядь та (чи) засобів вчинення злочину як готування до злочину, кримінально-правове значення знарядь та засобів у разі кваліфікації співучасті у злочині. Акцентовано на дослідженні питань застосування спеціальної конфіскації знарядь та засобів учинення злочину та врахування знарядь та засобів учинення злочину під час призначення покарання.

Ключові слова: знаряддя та засоби вчинення злочину, склад злочину, класифікація, кримінально-правове значення, кримінально-правова кваліфікація, готування до злочину, співучасть у злочині, спеціальна конфіскація.

АННОТАЦИЯ

Романівка З. Е. Орудия и средства совершения преступления по уголовному праву Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого Национальной академии наук Украины, Киев, 2020.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и предложено новое решение научной проблемы современного научно обоснованного понимания уголовно-правового значения орудий и средств совершения преступления по уголовному праву Украины. Доказано, что существенными признаками орудий и средств являются: их принадлежность к материальным или другим образованиям (а не только к «вещам материального мира»); такие образования приобретают соответствующий статус вследствие их подыскивания, изготовления, приспособления или использования при совершении преступления (а не только в результате использования); такие действия должны быть совершены только субъектом преступления. Рассмотрены значение орудий и средств совершения преступления для уголовно-правовой квалификации, особенности квалификации подыскивания и приспособления орудий и (или) средств совершения преступления в качестве приготовления к преступлению, уголовно-правовое значение орудий и средств в случаи квалификации соучастия в преступлении. Внимание сосредоточено на исследовании вопросов применения специальной конфискации орудий и средств совершения преступления, а также учтения орудий и средств совершения преступления при назначении наказания.

Ключевые слова: орудия и средства совершения преступления, состав преступления, классификация, уголовно-правовое значение, уголовно-правовая квалификация, приготовление к преступлению, соучастие в преступлении, специальная конфискация.

ANNOTATION

Romanivka Z. E. Tools and means of committing a crime under the criminal law of Ukraine. – On the manuscript rights.

Thesis for the Candidate Degree in Law in specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation contains a theoretical generalization and offers new solutions to the scientific problem of a modern comprehensive scientifically sound understanding of the nature of the criminal law and mechanisms of accounting for tools and means of committing a crime in the law and law enforcement practice of Ukraine.

The dissertation consists of three sections. The first section analyzes the general principles of the study. Also in this work it is proved that the question of the concept and criminal-legal significance of tools and means of committing a crime in the criminal law of Ukraine can be attributed to those that have not received the appropriate level of development. For most issues, there are either different (sometimes opposite) approaches or those that have been ignored. In

particular, the following issues were not given due attention by scientists: essential signs of tools and means of committing a crime; significance and features of tools and means of committing a crime in the qualification of an unfinished crime and complicity in a crime; features of tools and means of committing crimes in the application of special confiscation; their significance for sentencing; the influence of tools and means on the differentiation of responsibility; attribution of «specific» modern technologies – information, computer viruses, biological viruses, energy, etc. to tools and (or) means of committing crimes.

The second section considers the importance of tools and means of committing a crime for criminal qualification. To do this, first of all, the question of the place and importance of tools and means of committing a crime in the structure of the crime was studied.

As a result, it is proved that the tools and means of committing a crime are similar (adjacent), but at the same time independent features of the objective side of the crime, which are not in a relationship of subordination.

The peculiarities of qualification of search and adaptation of tools and (or) means of committing a crime as preparation for a crime are considered separately. According to the results of the study, the following are recognized as: the tools and (or) means of committing a crime should be recognized those formations that a person plans (intends) to use in the process of committing a direct encroachment to achieve its goal; tools and means should be recognized even those formations that could not lead to the expected result (achievement of the goal) (except in cases of «extreme ignorance» of the perpetrator), if, in the opinion of the perpetrator, could lead to the expected result (achievement of the goal); not only the effective search for tools and means of crime should be recognized as criminal, but also the process itself, when the tools and means are not yet in the actual possession (use, right of use) of the perpetrator; the relevant formation acquires the status of an instrument or means of committing a crime from the moment it is found or adapted to commit a crime, regardless of the gravity of the crime for which the perpetrator is preparing. The search for or adaptation of means of weapons to commit a minor crime is a legislative exception.

In a separate section, the criminal law significance of tools and means in the qualification of complicity in crime is considered. Emphasis is placed on the issues of indirect execution and complicity in crime.

The third section tells about the consideration of tools and means of committing a crime in the process of criminal liability. Attention is focused on the issues of application of special confiscation of tools and means of committing a crime and taking into account tools and means of committing a crime in sentencing.

It is proposed to consider the issue of refusing to use both terms (tools and means) in law and legislation, as today their distinction has no practical significance.

In terms of creating new criminal legislation, the position of enshrining in the General Part of the qualifiers as «committing a crime using the media», «committing crimes using a tool or means dangerous to life or health of many people» is justified.

Key words: tools and means of committing a crime, corpus delicti, classification, criminal-legal meaning, criminal-legal qualification, preparation for a crime, complicity in crimes, special confiscation.

Підписано до друку 03.11.2020 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 89-20.

Львівський державний університет внутрішніх справ
Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.